

KORFA

N É P E S E D É S I H Í R L E V É L

A KSH Népeségtudományi Kutatóintézet kiadványa demográfiai kérdésekről

MONOSTORI JUDIT: HOGYAN KELETKEZNEK A NAGYCSALÁDOK? HÁROM VAGY TÖBB GYERMEKET NEVELŐ VÉRSÉGI ÉS MOZAIKCSALÁDOK

A nagycsaládos kifejezés régóta részét képezi a hazai családszociológiai szakirodalomnak és széleskörűen használják a társadalompolitikában, a civil szervezetek világában, illetve a mindennapi közbeszédben is. A fogalom azokra az együttélési formákra utal, ahol a szülők legalább három gyermeket nevelnek a családban, legyen az vérszerinti, örökbefogadott vagy a párjuk korábbi kapcsolatából származó gyermek. Mivel a nagycsaládok nemcsak intakt, hanem mozaikcsaládok is lehetnek, gyakori, hogy egy szülő akkor is nagycsaládossá válik, ha a családban nevelt gyermekek nem mindegyike a vérszerinti gyermeke. Ily módon azok is lehetnek nagycsaládosok, akik gyermektelenek, vagy akiknek csak egy vagy két vérszerinti gyermeke született. Ugyanakkor elmondható, hogy nem feltétlenül élnek nagycsaládban azok, akiknek három vagy több vérszerinti gyermeke van. Azokat a szülőket, akik a szülői párkapcsolat felbomlása után nem élnek együtt vérszerinti gyermekeikkel, a legkülönbözőbb családtípusokban találhatjuk: egyedülállóként, kétszemélyes háztartásban a párjával, vagy a saját szüleivel, illetve mozaikcsaládokban. Különösen az apák között nem elhanyagolható a vérszerinti gyermekeiktől külön háztartásban élők aránya. Az együttélési formák tehát természetes módon eltérhetnek a biológiai leszármazás alapján meghatározott struktúráktól.

Mivel a gyermekek kognitív és érzelmi fejlődését mérő mutatók vizsgálatára irányuló kutatások számos dimenzióban találtak különbségeket az mentén, hogy a gyermekek a két vérszerinti szülőjükkel, mozaikcsaládban, vagy egyszülős családban nevelkedtek, a nagycsaládok esetében is fontos lehet megvizsgálni, hogy ezek a családszerkezeti különbségek hogyan befolyásolják a gyermekek kimeneti mutatóit. Ugyanakkor erre vonatkozóan nagyon hiányosak a magyar családszociológia ismeretei, sőt még arra sincsenek kutatások, hogy hogyan keletkeznek a nagycsaládok, mekkora arányuk intakt család, ahol a családban nevelkedő összes gyermek a vérszerinti szüleivel él, és hogyan alakul a mozaik-, illetve az egyszülős családok aránya.

A nagycsaládok típusait azért is érdemes megvizsgálni, mert a magyar családpolitika kiemelt figyelmet fordít támogatásukra, illetve erőteljes anyagi ösztönzőkkel próbálják a szülőket a harmadik és többedik gyermek vállalására motiválni. Az alább bemutatott adataink azt jelzik, hogy társadalmi szinten a magas termékenységi rátával rendelkező párkapcsolatok, különösen a harmadik és további gyermekek megszületése ugyan erőteljesen befolyásolja a nagycsaládok arányát, de kialakulásuknak alternatív mechanizmusai szintén meghatározó szerepet játszanak e családforma elterjedtségében.

A szülői párkapcsolatok felbomlásának és az új párkapcsolatok kialakításának gyakorisága, majd annak a valószínűsége, hogy ezekben a kapcsolatban a szülők további gyermekeket vállalnak, mind meghatározóak abból a szempontból, hogy hogyan alakul a nagycsaládosok száma és aránya a társadalomban. Az alacsony termékenységsű országokban, ahol az első és a második gyermekek megszületésének lényegesen magasabb az esélye, mint a harmadik gyermeknek, a mozaikcsaládok elterjedtsége különösen fontos abból a szempontból, hogy a gyermekes családok mekkora részét teszik ki a három vagy több gyermeket nevelők. Gyakran ugyanis a mozaikcsaládok általa válnak nagycsaláddá, hogy a korábbi párkapcsolatból származó gyermekek adódnak össze az új családban. Továbbá, hogy közös gyermekek is születnek, akik éppúgy kifejezik a pár egymás iránti elköteleződését és a családdá alakulást, mint ahogyan ez az első önálló családalapítás során történik. Nem ritka tehát, hogy a mozaikcsaládokban élő párok közös gyermeket is vállalnak, mellyel nagycsaládossá válnak.

Hozzá kell tenni, hogy a nagycsaládok aránya és a termékenység paritás szerinti mutatói azért sem feltétlenül esnek egybe, mert a családi életciklus előre haladtával szintén változik a családszerkezet, azaz előbb-utóbb azok a családok is kétgyermekes, egygyermekes majd gyermektelen családdá válnak, ahol a szülőknek legalább három közös gyerme-

ke született. A gyermekek felnőtté válásával, elköltöztetésével a családok a családi életciklus azon szakasza felé haladnak, amelyet a családszociológia „üres fészék” fázisnak hív. Ezt fontos szem előtt tartani akkor is, amikor az egyes kutatások a családban nevelt gyermekek életkorát is figyelembe veszik elemzéseik során.

A nagycsalád meghatározásának módja társadalompolitikai szempontból is jelentőséggel bír, ugyanis a nagycsaládos kifejezés az egyes társadalmi juttatások szabályozásában eltérő módon jelenhet meg. A *gyermeknevelési támogatást* például azok a szülők vehetik igénybe, akik a gyermeket szülőként vagy gyámként nevelik. A jogszabály szülőként definiálja a vérszerinti vagy örökbefogadó szülőt, a gyermeket örökbefogadni kívánó szülőt, a szülővel együttélő házastársat vagy élettársat. Ez utóbbit abban az esetben, ha a szülő élettársi kapcsolata legalább egy éve fennáll. Ennél az ellátásnál tehát azon van a hangsúly, hogy a támogatást igénybe vevő életvitelszerűen együtt éljen a gyermekkel. A támogatás inkluzív módon kiterjed a mozaikcsaládokra is.

Az *adókedvezmények* igénybevételénél szintén meghatározó alapelv, hogy az igénybevevő és a gyermek közös háztartásban éljen, hiszen a családi adókedvezményt az veheti igénybe, aki jogosult a *családi pótlékra*, illetve az, aki a családi pótlékra jogosult személlyel együtt él. Ha a különélő szülők a gyermeket felváltva gondozzák, és a családi pótlékot is megosztották, akkor a családi adókedvezményt 50-50%-ban jogosultak igénybe venni. A szülők a rájuk eső 50%-ot a velük együtt élő házastársukkal megoszthatják.

A 3 vagy több gyermekes családok *jelzőloghitel elengedésénél* szintén az a meghatározó szempont, hogy a családban hány gyermeket nevelnek a szülők, függetlenül attól, hogy ezek a gyermekek közös gyermekek vagy sem.

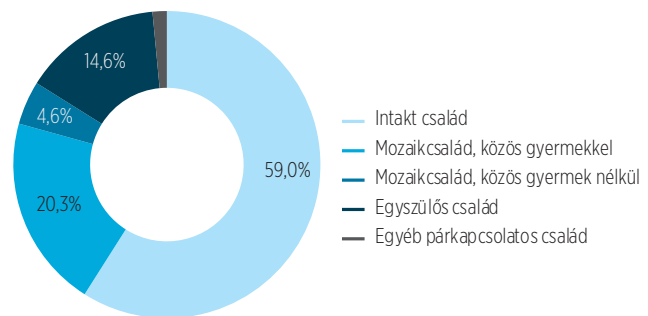
Ettől némiképpen eltérő logika érvényesül a 'négy vagy többgyermekes édesanyák *személyi jövedelem-adómentessége*' esetében. Az adómentességet azok az anyák kaphatják, akik jelenleg legalább négy olyan gyermeket nevelnek, akik után az anya családi pótlékot kap, vagy korábban, legalább 12 évig kaptak négy vagy több gyermek után családi pótlékot. Ez esetben tehát nem feltétel az, hogy az anyák aktuálisan együtt éljenek a gyermekeikkel, és nem kizáró ok, ha az anyák nem vérszerinti gyermekeket neveltek fel, amennyiben a családi pótlék jogosultság legalább 12 évig fennállt. Viszont, ha úgy nevelnek fel nem vérszerinti szülőként négy vagy annál több gyermeket, hogy közben a családi pótlékra az együttélő társuk, a gyermekek vérszerinti szülője volt jogosult, akkor az adómentességre nem jogosultak.

Más családtámogatási elemeket is áttekintve azt mondhatjuk, hogy a támogatások és kedvezmények többsége esetében nem az a szempont érvényesül, hogy egy szülőnek hány vérszerinti gyermeke van, hanem az, hogy hány gyermeket nevel a családjában vérszerinti szülőként vagy pótszülőként. Mindezek miatt fontos annak vizsgálata, hogy hogyan is keletkeznek a nagycsaládok és milyen összefüggés van a szülők gyermekszáma, illetve aközött, hogy ténylegesen hány gyermeket nevelnek.

Elemzésünkben a 2022-es népszámlálás adatai alapján azt vizsgáltuk meg, hogy milyen szerkezetűek a három vagy több gyermeket nevelő családok. Ezek a számítások mutatnak rá arra, hogy a nagycsaládok kialakulásában milyen szerepet játszanak a válás utáni újraalakuló együttélési formák.

Vizsgálatunkat azokra a családokra terjesztettük ki, ahol legalább három 0–24 év közötti gyermek él. A 2022-es népszámlálás során 177 ezer ilyen családot számláltak össze. A családok 85%-ában kettő, míg 15%-ában egy szülő nevelte a gyermekeket. A családoknak mindössze 59%-a volt intakt család, azaz olyan család, ahol a családban élő gyermekek mindegyikének mindkét szülő vérszerinti szülője volt. Minden negyedik család a mozaikcsaládok kategóriájába tartozott. (1. ábra) Ez utóbbi magas aránya jól mutatja, hogy a nagycsaládosok rekrutációját nemcsak a magas termékenység, illetve azoknak az anyáknak/apáknak a magas aránya adhatja, akiknek legalább három gyermeke születik, hanem az is, hogy a társadalomban gyakori az elvált/nem együttélő szülők újraraházasodása, új élettársi kapcsolat kialakítása. A nagycsaládok kialakulásának meghatározó útja az is, ha a szülőknek az új kapcsolatban egyaránt születnek gyermekei, és éppen a közös gyermekek által válnak nagycsaláddá. A nagycsaládok közül minden negyedik mozaikcsalád. Ezeknek nagy része (az összes nagycsalád 18%-a) olyan, akik a közös gyermekek megszületése által lettek nagycsaládok.

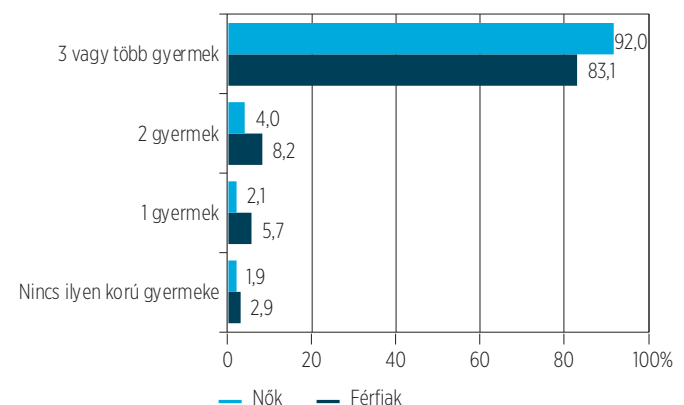
1. ábra: A nagycsaládok megoszlása családtípus szerint

Megjegyzés: Azok a családok, ahol legalább három 0–24 év közötti gyermeket nevelnek a szülők.
Forrás: Népszámlálás 2022, saját számítás.

A nagycsaládosoknak tehát fontos rekrutációs bázisa a mozaikcsaláddá válás. Ezt jelzik azok a számítások is, miszerint a nagycsaládban gyermeket nevelő apák 17%-ának, míg az anyák 8%-ának legfeljebb kettő 0–24 év közötti vérszerinti gyermeke van. (2. ábra) Azaz ezek a szülők éppen azáltal válnak nagycsaláddá, hogy olyan újabb párkapcsolatba lépnek be, ahol a párjuk gyermekei révén vagy a párjuk és saját gyermekeik összeadódásával válnak nagycsaládban nevelő szülővé.

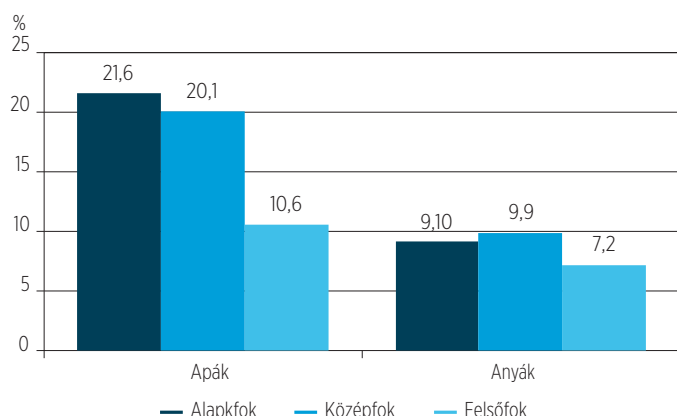
2. ábra: Nagycsaládban nevelő szülők vérszerinti (0–24 év közötti) gyermekeinek száma

Forrás: Népszámlálás 2022, saját számítás.

Noha az anyák esetében is látunk iskolai végzettség szerinti különbségeket, az apák azok, akiknél a gyermekszám és a nagycsaládos együttélési forma összefüggése iskolai végzettség szerint nagyobb eltéréseket mutat. Minél alacsonyabb az apa iskolai végzettsége, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy legalább 3 gyermeket nevel a családban, de a vérszerinti gyermekeinek száma legfeljebb kettő. A nagycsaládban élő, alapkfokú végzettségű apák 22%-ának legfeljebb két 0–24 év közötti vérszerinti gyermeke van. A középfokú végzettségűek körében a mutató értéke 20%, míg a felsőfokú végzettséggel rendelkezőknél 11%. (3. ábra)

3. ábra: Azoknak a nagycsaládban nevelő szülőknek aránya, akiknek kevesebb, mint 3 vérszerinti gyermeke van

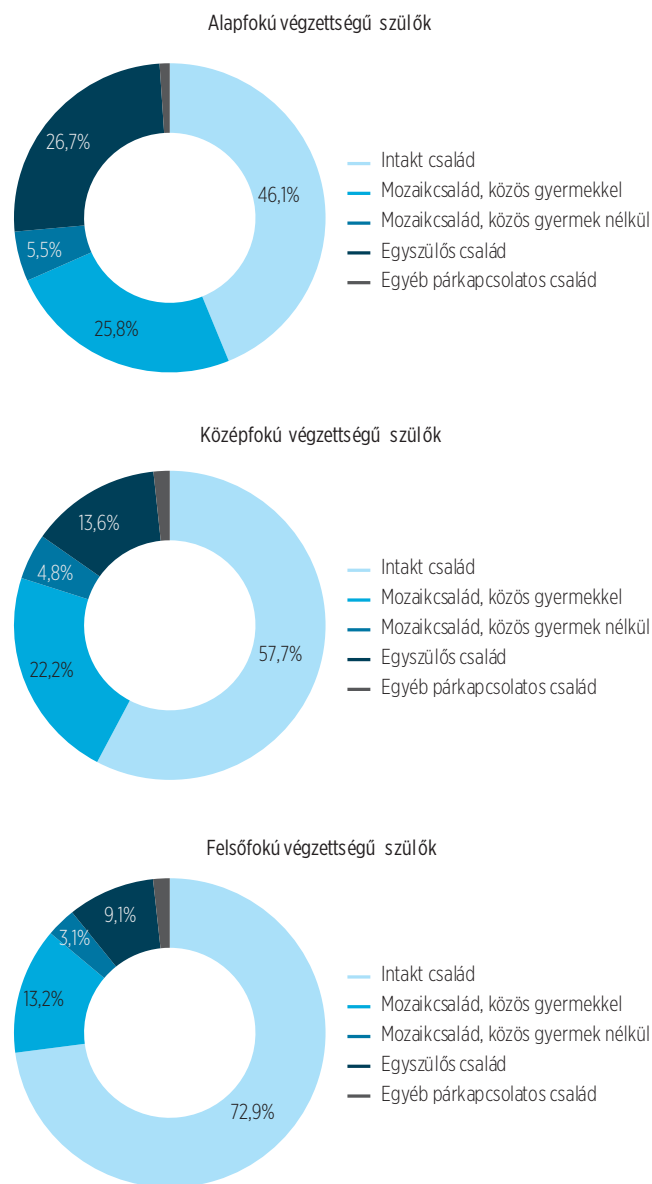

Forrás: Népszámlálás 2022, saját számítás.

Korábbi kutatások rámutattak arra, hogy a nagycsaládok aránya az iskolai végzettség szerinti hierarchia alján és a tetején levő szülők családjában a gyakoribb. Ha a szülők iskolai végzettsége szerint kialakított kategóriákat aszerint vizsgáljuk, hogy hogyan alakul körükben az intakt, a mozaik- és az egyszülős családok aránya, akkor jelentős különbségeket mérhetünk. Azaz az alapkfokú, középfokú és felsőfokú végzettségű szülők nagycsaládjainak struktúrája eltér egymástól: míg a felsőfokú végzettségűek körében sokkal jellemzőbb, hogy a nagycsalád intakt család, addig az alapkfokú végzettségűek, azaz a 8 általánost vagy szakmunkásképzőt végzetek körében a nem intakt családok különböző típusai jellemzőbbek. (4. ábra) Az alapkfokú végzettségű szülők körében a nagycsaládok keletkezését tekintve sokkal nagyobb szerepet játszik az, hogy ezeknek a családoknak jelentős csoportja mozaikcsalád, ahol a korábbi kapcsolatokból származó gyermekek összeadódnak, illetve ahol az új családba született közös gyermekek teszik nagycsaláddá a családot. A három vagy több gyermeket nevelő, alapkfokú végzettségű szülők családjainak körében a mozaikcsaládok aránya 31%. Ugyanez a mutató a középfokú végzettségűek körében 22%, a felsőfokúak esetében pedig csak 16%.

A felsőfokú végzettségű szülők mozaikcsaládjában viszont valamivel jellemzőbb, hogy éppen azáltal válnak nagycsaládosok, hogy az új párkapcsolatban közös gyermekek is születnek. Az alapkfokú végzettségű szülők mozaikcsaládjában ezeknek a családoknak az aránya 70%-ot, míg a felsőfokúaknál ez 77%-ot tesz ki.

4. ábra: A nagycsaládok megoszlása családtípus és a szülők iskolai végzettsége szerint

Forrás: Népszámlálás 2022, saját számítás.

Társadalompolitikai szempontból és a gyermekek kiemelt mutatóit meghatározó családstruktúrák vizsgálatát tekintve egyaránt fontos, hogy a nagycsaládosok körében megkülönböztessük az intakt, a mozaik- és az egyszülős családokat, rámutassunk azokra az összefüggésekre, amelyek az ilyen szempontú rétegzettségből következnek. Fontos annak a vizsgálata is, hogy a mozaik családok, ezen belül a legalább három gyermeket nevelő mozaik családok, milyen szerepet játszanak a termékenységi mutatók alakulásában, azaz az újraraházasodás, az új kapcsolat kialakítása, a közös gyermekek születése hogyan formálja a gyermekvállalási mutatókat.

A kiadványt, kérjük, a következőképpen hivatkozza:

Monostori Judit (2024). Hogyan keletkeznek a nagycsaládok? Három vagy több gyermeket nevelő vérségi és mozaikcsaládok. *Korfa*, 2024/3. szám. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.

KSH NÉPESÉGTUDOMÁNYI
KUTATÓINTÉZET

KORFA – NÉPESEDÉSI HÍRLEVÉL

Szerkesztő: Monostori Judit monostori@demografia.hu

Kiadó: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

Cím: 1024 Budapest, Buday László utca 1-3.

Terjesztő: Törő Ágnes toro@demografia.hu

Telefon: 06-1-345-6631; Fax: 06-1-345-1115

ISSN 1586-7684 (nyomtatott) HU ISSN 2062-7599 (online)

TISZTELT OLVASÓNK!

A Korfa korábbi számai letölthetők a www.demografia.hu oldalról. A kiadvány szövege és ábrái tovább szerkeszthető formátumban igényelhetők Monostori Judit szerkesztőtől a monostori@demografia.hu e-mail címen.